

Láthatatlan szálak.

A Bír 4–5 irodalomtörténeti vizsgálata

Jelige: I1Z9K7

Lezárás dátuma: 2024. május 13.

Absztrakt

Az Ószövetség egy izgalmas jelenségével találkozhatunk a Bír 4–5-ben. Mindkét fejezet Izráel egy kánaáni városállam, Hácór, általi elnyomását dolgozza fel, Debóra prófétanő vezetésének idején. A fejezetek a szereplők és a leírt alapesemény tekintetében nem mutatnak szembetűnő eltéréseket, azonban a műnem és némely cselekményelem esetében jelentős különbséget figyelhetünk meg. Bár nem ismeretlen a párhuzamos szövegek jelensége, mégis kiemelkedik a Bír 4–5, hiszen nemcsak prózai, de lírai megfogalmazásban is feldolgozásra kerül Izráel írásbafoglalt történetének ezen epizódja. A dolgozat a két szöveg egymáshoz fűződő irodalmi viszonyát tárgyalja.

A dolgozatban első lépésként a szóbanforgó fejezetek tartalmi vonatkozásait ismertetjük, körvonalazva a közös anyagot, elkülönítve a fejezetek saját anyagát, majd az egymásnak ellentmondó részekkel foglalkozunk. Ezt követően a dolgozat a szakirodalomban fellelhető, három nagyobb egységbe csoportosítható elméleteket tárgyalja, melyek a következők: 1. a két szöveg háttérében egymástól független hagyományok állnak; 2. az ötödik fejezetben található Debóra énekén alapszik a később keletkező prózai elbeszélés; 3. a két fejezetet egyetlen szerző munkájának kell tekinteni. A dolgozat kitüntetett figyelemmel illeti a csatára hívás kérdését, a csatajelenetet, illetve a Sisera megölésével kapcsolatos részleteket, mert ezek tekinthetők az elméletek sarokköveinek, és ezek esetében számottevő, néhol ellentmondásként is értékelhető eltérésekkel is találkozunk. Az utolsó fejezet kritikai módon értékeli a bemutatott elméleteket, így végül azok eredményeinek felhasználásával a legvalószínűbb modell mellett foglal állást.

Bevezető

„Deborah, in a man's world, is justified.”¹

Az Ószövetségen belül a Bírak könyvében Debóra kiemelt karakterként jelenik meg, mivel a személyéhez kapcsolódó eseményeket megörökítették két szövegegységben is, illetve áthagyományozták két egymást követő fejezetben. Bár nem ismeretlen számunkra, hogy a Bibliában találkozhatunk párhuzamos történetekkel, melyeknek a cselekményszála és ennek karakterei szembetűnő egyezést mutatnak, a vizsgálni kívánt eset mégis kiemelkedő abból a szempontból, hogy a Bír 4–5 esetében prózai, illetve lírai műnembe belefoglalt szövegekkel találkozunk, amelyek Izráel egyik győzelmét örökítik meg. Ebből adódóan kivételes lehetőség kínálkozik fel egy olyan kutatás elvégzésére, amely a Héber Biblia keletkezésének körülményeit, módszereit kívánja vizsgálni, azonosítani.

Jelen dolgozat azokat az elméleteket, illetve az ezeken alapuló következtetéseket igyekszik bemutatni, amelyek a két megnevezett fejezetben fellelhető szövegek egymáshoz fűződő viszonyát irodalomtörténeti megközelítésből próbálják feltérképezni; egyszersmind arra is törekszik, hogy megvilágítsa azokat a szálakat, amelyek tartalmi és formai szempontból összekötik a szövegegységeket.

A két szöveg egymáshoz fűződő viszonyának tisztázásához, a szakirodalom feltérképezését megelőzően, a két egység tartalmi vonatkozásait szükséges alaposabban megvizsgálnunk. Ennek érdekében a dolgozat első nagy egysége a következő szempontok szerint vizsgálja a szövegeket: először a közös anyagot körvonalazzuk, vagyis azt a magot, amely a két fejezet alapkonfliktusát foglalja magába. Ezt követően ismertetjük mindkét fejezet saját anyagát, tehát azokra a részekre fektetünk hangsúlyt, amelyek megtalálhatók az egyes fejezetekben, de nem kerülnek bemutatásra a párhuzamos történetben. Végül azokat az epizódokat vizsgáljuk meg közelebbről, amelyek párhuzamosan megjelennek, de ellentmondás, feszültség vagy összeférhetetlenség jellemzi viszonyukat.

A dolgozat második nagy egységében bemutatjuk az elméleteket, melyek három, jól elkülönülő csoportba rendeződnek. Az első elmélet szerint a Bír 5-ben helyet foglaló Debóra

¹ Gunn: *Judges*, 92.

énekét egy ősibb szövegnek kell tekintenünk, és ez alapján készül a Bír 4 narratív, későbbre datálható szövege.

A következő elmélet abból az elgondolásból indul ki, hogy a bírák személye körül többféle hagyomány létezhetett, így a Bír 4 és Bír 5 esetében két párhuzamos hagyománnyal találjuk szembe magunkat.

Az utolsó bemutatni kívánt elmélet pedig egy új megközelítésre alapoz, hiszen a párhuzamos részek közötti ellentmondást kívánja feloldani egy sajátos exegézis segítségével, és azt igyekszik körvonalazni, hogy egyetlen szerző munkájának köszönhetjük mind a narratív, mind pedig a lírai művet.

Végül az utolsó fejezet kritikai módon értékeli a bemutatott elméleteket, és azok eredményeinek felhasználásával a legvalószínűbb modell mellett foglal állást.

A Bír 4-5 tartalmi ismertetése

A Bír 4-5 közös anyaga

A két fejezet közös anyagának az alapkonzfliktust kell tekintenünk, vagyis egy – Izráel és a kánaáni népek között fennálló – feszültséget, katonai konfliktust. Mindkét vizsgált szövegben megjelenik a négy fő karakter: Debóra, Bára, Sisera és Jáel. Ugyanakkor két, mind a Bír 4-ben, mind a Bír 5-ben megjelenő témát is azonosíthatunk: Izráel győzelme Isten közbeavatkozásának következményeként, valamint Siserának a kénita Jáel általi meggyilkolása.

A Bír 4 saját anyaga

A Bír 4 első versei időben helyezik el a következőkben bemutatni kívánt cselekményszálát és ismertetik az alaphelyzetet. Éhúd bírá halála után vagyunk,² a kiindulópontot ismét Izráel népének Istentől való eltávolodása és cselekedetekkel való ellenszegülése jelenti (4,1). Erre az időszakra vonatkozóan Debóra prófétanőt jeleníti meg a szöveg mint a nép bíróját, illetve személyére vonatkozóan megjegyzi, hogy Debóra pálmája alatt tartózkodott, Ráma és Bétel között, Efraim hegyvidékén (4,5). Debóra személyével kapcsolatban megjelenik még egy további vonatkozás, hiszen a Bír 4 Lappidót feleségeként (4,4) hivatkozik rá.³

Miután a tér-idővonatkozást tisztázta a Bír 4, egy körforgásszerűen bekövetkező elnyomásról tudósít – jelen esetben Jábint,⁴ a Hácórban uralkodó kánaánita királyt jeleníti meg a

² Kontinuitás feltételezhető a Bír 3,30 és a 4,1 között, de megválaszolatlan marad a kérdés, hogy a feltárni kívánt cselekményt a Bír 4 miért nem, a szövegben közvetlenül kapcsolódó, Sámgar bíráságának korával kapcsolja össze. Debora legitimitásának megalapozását célozhatja meg a bevezető vers (4,1): egy korábbi, jelentős tetteket végrehajtó bírá neve kerül be a szövegbe, hogy egyértelmű legyen, a vezető halála után visszatér a nép bűnéhez (vö. 3,11-12 Otniél halála, 8,33 Gedeon halála, 12,15-13,1 Abdon halála). Ld. Smith, Bloch-Smith: *Commentary*, 251.

³ Felvetődik a kérdés, hogy személynévként vagy melléknévként kell-e értelmeznünk a kifejezést. Bár tudjuk, hogy az ószövetség világában a nőket apjuk, férjük szerint tartották számon, mégis felmerül egy másik értelmezési lehetőség, hiszen a héber szövegben megjelenő fogalmat (לְפִי־דֹרָתָא) úgy is lehet fordítani, mint „tüzes asszony”. Ld. Schneider: *Judges*, 64. Azonban, ha figyelembe vesszük a mű lírai jellegét, nincs szükségszerűen ellentmondás az értelmezési lehetőségek között. Ha mindkettőt engedjük érvényesülni, akkor egy jelentésgazdag szójátékot kaphatunk.

⁴ Már korábban, a Józs 11-ben is találkozunk ezzel a névvel, akkor Hácór királyának vonatkozásában ismerteti a történet Jábin karakterét. Ugyanakkor kérdések vetődnek fel ezzel a jelenséggel kapcsolatban, mert a Józs 11 egyszersmind Jábin halálának körülményeit és Hácór pusztulásának történetét is bemutatja. Többféle értelmezési

szöveg az elnyomó szerepében. A nép Istenhez kiált segítségért, az Úr pedig szabadítót hív el (4,3). Bár a király neve megjelenik ebben a fejezetben, személyesen nincs jelen a történetben.

A prófétanő Bárakkal Isten parancsát közli, miszerint Naftáli és Zebulon fiai közül kell 10.000 embert magához vennie és velük együtt harcba vonulni a Kisón patakához Sisera ellen, annak érdekében, hogy Isten az ellenséget kezébe adja. Bárak viszakozásának nyomán, Isten végül asszony kezébe fogja adni Siserát – tudjuk meg a prófétanő jóslatából (4,6–9).

A csatajelenetet megelőzően Isten üzenete ismét Debórán keresztül érkezik: ez lesz az a nap, amikor az ellenség fölött győzedelmeskednek, ugyanis maga Isten jár majd előttük. Néhány vers erejéig kitér a szöveg a kényi Héber származására (4,11), mely szerint a most Kedes melletti caananními tölgyesénél élők valamikor elváltak a kényiektől, Hobábnak,⁵ Mózes apósának fiaitól.

A Bír 4 tanúbizonysága szerint, miután Izráel győzelmével lezárul a csatajelenet, Sisera elmenekül, és felkeresi a kényi Héber feleségét, Jáélt, aki beinvitálja sátrába. A cselekmény azon epizódját, mely helyszínileg a sátorhoz kapcsolódik, egyik következő egységben tárgyaljuk, ahol a két fejezet különbségeit vizsgáljuk meg. Jelen témakör szempontjából azt kell megemlítenünk, hogy Izráel ellenségét, Siserát, álmában éri a halál, így Bárak már holtan találja a hadvezért, cövekkel a halántékában (4,22). A történet lezárását egy összefoglaló képezi, melyben a narrátori

lehetőség felmerül. Jábin jelölhet egy dinasztát, amely Hácórban uralkodott, vagy lehetséges, hogy az ezen a néven szereplő király mégsem halt meg akkor, amikor a Józs 11 erről közvetít, hanem elmenekült és később visszatért Hácórba, hogy ismét felállítsa hatalmát. Felmerül az is, hogy irodalmi szereppel bír Jábin nevének megjelenése a Bír 4-ben – azt hivatott kifejezni, hogy ismét a jólismert erős kánaánita ellenséggel áll szemben Izráel. Esetleg a Bír 4 szerzője az általa ismertett eseményeket azonosíthatta is a Józs 11-ben megjelenő Jábin elleni harccal, és ebből adódik az értelmezési nehézség. Ld. Mayfield: *Accounts of Deborah*, 313.; Smith, Bolch-Smith: *Commentary*, 248-249.

⁵Mózes apósának több nevével is találkozunk az Ószövetségben: Jetró, Reúél. Ezt a jelenséget, illetve a szövegek között fennálló feszültséget a forráselmélet segítségével lehet feloldani, így az Elohistá forráshoz a Jetró név használatát, míg a Jahvista forráshoz a Reúél változatot tudjuk társítani. Azonban felmerül az a lehetőség, hogy a Hobáb név is Mózes apósát jelölje. Ez a rokonsági kapcsolatot kifejező szó (חַתָּן) tisztázatlan jelentéstárából adódik. A kérdéshez ld. Kató Szabolcs Ferenc: *Jetró*, 204-205. Ugyanakkor a 4Móz 10,29 Reúél fiaként jeleníti meg Hobábot. ezért elképzelhető, hogy a Bír 4 esetében Hobáb személyének körülírása során tévesen értelmezik az említett igeverset, esetleg egy utólagos redakció nyomán keletkezik az ellentmondás a két igevers között.

hang Istennek tulajdonítja a történeteket, majd az utolsó versből megtudjuk, hogy Izráel fiainak keze által végül elpusztul Jábin is (4,23–4).

A Bír 5 saját anyaga

A Bír 5-ben az első versnek (בַּיּוֹם „Azon a napon”) összekötő szerepe van. A vers bevezető része (5,1) Debóra és Bárak közös énekének tulajdonítja a soron következő lírai szöveget, azonban az ének előadását kifejező ige (וַתִּשֶּׁר) ⁶ E/3-ban, nőnemű formában áll. Ez azt jelenti, hogy bár a felirat két személy közös énekeként tünteti fel a költeményt, maga a szöveg csak Deboráról tud. Így egy fölé- és alárendeltségi viszony körvonalazódik, mert, bár kettejük nevéhez fűződik a következőkben bemutatásra kerülő mű, mégis Debóra van kiemelve, őt tartja számon a szöveg.

A Bír 5,2–3 figyelemfelkeltő szereppel bír, a nép vezetői tekinthetők a címzetteknek, majd a negyedik verstől kezdődik a tulajdonképpeni lírai mű szövege. Izráel történelmére, annak összefoglalására fektet hangsúlyt a soron következő rész (5,4–8), amely magán hordozza a teofánia jelenségének sajátosságait. ⁷ Még mielőtt felvezetné Debóra bíraskodásának idejét, utal Sámgár és Jáél idejére, melyeket negatív színben tüntet fel. Használja a mű a rejtett ösvényeken való járás motívumát, melyet a vezetés hiányával kapcsol össze, így megrajzolva a történelmi háttérrel. Ezek a képek teszik lehetővé, hogy Debóra – akit Izráel anyjaként (5,7) nevez meg – úgy kerüljön bemutatásra, mint akinek megjelenésével egy új időszak veszi kezdetét.

Úgy tűnik, hogy mind Jáél, mind pedig Sámgár esetében nem Izráel népéhez tartozó személyekről beszélünk. Jáél esetében ugyanazzal a házassági kapcsolaton alapuló megjelöléssel találkozunk, mint a Bír 4-ben: Hobáb karakteréhez, mint férjhez köti a szöveg ezt a női karaktert. Sámgárral kapcsolatban csak nevének alaposabb vizsgálata nyomán érvényesíthető ez a

⁶ וַתִּשֶּׁר = és énekelt (שִׁיר igéből képezve).

⁷ Isten érzékelhető jelenléte, láthatóvá válik az ember számára. Az Ószövetségben legtöbbször arra utal, hogy Isten eljön vagy lejön lakhelyéről a földre: a Sionról, Témán földjéről, jelen esetben pedig Szeirből vonul ki az Úr. Az alapok megrendülésével társítják, az ég és a föld mozgásban, dinamizmusban van bemutatva. Természeti képek segítségével érzékeltetik ezt a jelenséget: az Ézs 26,21 az esővel köti össze, a Zsolt 18,15 és 77,18 esetében a villámokkal áll összefüggésben Isten megtapasztalható jelenléte, de jellemző, hogy nagy fényességgel társul, ahogyan az 5Móz 33,2 vagy Hab 3,4 versekben is megfigyelhetjük. Ezek alapján pedig kirajzolódik, hogy a föld és a hegyek remegése, valamint az égnek a földöz való közeledése („csepegett az ég is, vizet csepegtettek a fellegek is”) olyan motívumok, melyek a Debóra énekét a teofánia klasszikus példájává teszik. Ld. szerk. Bartha: *Lexikon*, 589-590.

kijelentés.⁸ Nem volt izraelita, de Isten akaratából a kultusz részesévé vált, így megmenthette a választott népet.⁹

Egy újabb dicsőítő részt követően elérkezünk ahhoz a ponthoz, amikor Bárak is feltűnik, de azonnal át is tér a szöveg a harc előkészítésére (5,12–18). A vers felsorakoztatja mindazokat a törzseket, amelyek a szöveg tanúbizonysága szerint részt vettek a csatában, de különös figyelemmel illeti azokat is, melyek nem válaszoltak a hívásra.

Az ellenség konkrétan nincs megnevezve, tulajdonképpen királyok jöveteléről és Kánaán királyainak Megiddó vizeinél és Taanaknál¹⁰ folyó harcáról számol be a mű. Természeti képek segítségével érzékeltetik a sorok Isten részvételét a csatában, mely által magyarázza a szöveg Izráel győzelmét (5,19–20). A csillagok és a Kisón folyó is aktív résztvevőként van bemutatva: az előbbiek az égből harcolnak Sisera ellen, míg a folyó áradása elragadja az ellenséget. Ugyancsak ezzel a résszel kapcsolatban kell megjegyeznünk, hogy a Bír 5-ben ez az első alkalom, amikor az ellenség Sisera képviselőjében jelenik meg.

A csatajelenetet követően vezeti be a szöveg Jáélt, mint kitüntetett szereplőjét a történeteknek. Miután áldottként (5,24) jellemzi, rátér a tetteire és azok méltatására.

A következőkben egy eddig számunkra ismeretlen résszel találjuk szembe magunkat A szöveg Sisera aggódó anyjára tesz kitekintést (5,28–30), aki az ablakban várja fia visszatérését, illetve udvarhölgyével folytat párbeszédet, aki nyugtatni próbálja úrnőjét. A 31. verssel zárul a lírai költemény, amely egyszerűen összefoglalja az elhangzottakat, és fohászt fogalmaz meg a jövőre nézve. A fejezet utolsó versének vége már nem tartozik a tulajdonképpeni lírai szövegegységhez, egyszerűen lezárja a Debóra ciklust és negyven évig tartó békés időszak kezdetét jelöli meg.

⁸ Az a következtetést vált szélesebb körben elfogadottá, hogy egy idegen eredetű név hebraizált változatával találkozunk mind a Bír 3,31-ben, mind pedig a Bír 5,6 esetében. Etimológiai szempontból ez a név a hurri mitológiában a nap isteneként megjelenő Shimig/qari névvel hozható kapcsolatba, melyet ha igeképzővel társítottak (-ari) kialakulhatott az említett ószövetségi helyeken megjelenő forma. Ezek alapján pedig levonható a következtetés, miszerint Sámgárt nem volt szoros kapcsolatban Izráel népével. Ld. Smith, Bolch-Smith: *Commentary*, 237.

⁹ Schneider: *Judges*, 88-89.

¹⁰ A két megnevezett helyszínt a Jezréel-völgy és a Mákír törzse által elfoglalt területek között tudjuk behatárolni. A két település között 10–15 km-távolságra helyezkedik el egymástól. Ld. Adrian Curtis: *Atlas*, 83-84.

Eltérések a Bír 4 és 5 között:

A tartalmi ismertetést követően, most azt kell megvizsgálnunk, hogy melyek azok a párhuzamos epizódok, jelenetek, amelyek konkrét eltéréseket, esetleg összeférhetetlenséget mutatnak, illetve felvetjük azt a kérdést is, vajon mindezek ellenére miért emelték be a Bírak könyvének egységébe mindkét szöveget.

Ebből a szemszögből vizsgálódva azt mondhatjuk, hogy a szabadító személyének felfedését célozza meg mindkét vizsgált szövegegység, de különböző technikákat alkalmaznak.¹¹ Így tehát a Bír 4 módszeréről elmondhatjuk, hogy fokozatosan avatja be a rejtélybe az olvasót, sorban felvillantja a lehetséges szabadító személyét, de le is rombolja a kialakult képet. Ezzel szemben a Bír 5 sokkal közvetlenebb, már a legelején tisztázódik, hogy Isten a természet erői felett helyezkedik el, és csak a háttérben maradnak azok, akik által a szabadítás végbemegy.

Az első szembevetendő eltérés Debóra személyéhez kapcsolódik, a Bír 4 két fontos támpontot tár fel: próféta (נביא = a *prófeta* szó nőnemű alakja) volt és bíra (פזן = bíraskodik) (4,4). E két titulus által Debóra egyedülálló személyiséggé válik, úgy tűnik, hogy ő képviseli egyszerre a politikai és a jogi tekintélyt, ugyanakkor ő az Úr akaratának földi közvetítője is.

Ezen felül azt is tisztáznunk kell, hogy míg a prózai szöveg Lappidót feleségeként (4,4) hivatkozik rá, addig a lírai mű úgy tekint erre a női főszereplőre, mint Izráel anyjára (5,8). Értelemszerűen a két hivatkozás tartalma nem áll egymással szemben, de más hangsúlyokat fogalmaznak meg. A Bír 4 Debórát mint nőt, feleséget jeleníti meg, míg a Bír 5 sokkal inkább a vezetői aspektusra helyezi a hangsúlyt.

Az idő megjelölésének szemszögeből is eltéréseket fedezhetünk fel. A Bír 4 vonatkoztatási pontként Éhúd bíra halálát jelöli meg, aki korábban a Bír 3 anyagában (Bír 3, 12-30) jelenik meg. Éhúd történetének bevezetése is hasonló szófordulattal kezdődik: De Izráel fiai ismét azt tették, amit rossznak lát az Úr (Bír 3,12). Ennek következménye volt, hogy Isten Moáb királyának kezébe adta Izráelt. Miután Éhúd vezetésével legyőzik az izráeliták az elnyomó hatalmat, a szöveg nyolcvan esztendeig tartó békés időszakot jelöl meg. Ehhez a részhez kapcsol vissza a Bír 4, majd azzal kezdődik a cselekmény ismertetése, hogy a nép ismét olyat tesz, amit rossznak lát az Úr (Bír

¹¹ Amit: *Art of editing*, 218.

4,1), aztán egy bizonytalan időintervallum után, egy újabb kiszolgáltatott időszak kezdődik el.¹² A Bír 5 ezzel szemben a Bír 3 utolsó verséhez (Bír 3, 31) kapcsolja a történetet, ahol a szöveg említést tesz Sámgárról, mint aki a filiszteusoktól szabadította meg Izráelt, valamint Sámgár neve mellett Jáél is feltűnik, mint viszonyítási pont.

Sisera úgy jelenik meg a Bír 4 szövegében, mint aki Jábin hadseregparancsnoka és képviselője,¹³ de a Bír 5-ben királyként is értelmezhető szerepe, ugyanis az utolsó versek Sisera anyját úgy árbrázojják, mint aki szolgálójával beszélget, diadalt remél fiának. Jábin neve, akire királyként hivatkozik a prózai szöveg, öt alkalommal jelenik meg, mégsem lesz aktív szereplője a cselekménynek, sőt Sisera alakjában rajzolódik ki a tulajdonképpeni ellenség.

Az egyik legnagyobb léptékű eltérést a törzseket felvonultató egységek mutatják. A prózai szöveg egyértelműen két törzset említ, Zebulont és Naftálit nevezi meg, akikből Báráknak 10.000 főből álló sereget kell létrehoznia. Ezzel szemben Debóra éneke további nyolc névvel bővíti az eddig megnevezett törzsek listáját: Efraim, Benjámin, Mákir és Issakár, Rúben, Gileád, Dán, illetve Ásér.

Az egyértelmű, hogy a csata végkimenetele Isten közbeavatkozásának köszönhető. Ennek ellenére a szövegek már abban sem egyeznek, hogy Isten direkt vagy közvetett módon avatkozik közbe. Ezesetben éppen a lírai szöveg, a Bír 5 az, amelyik gazdagabb képet fest az epizódról: a csillagok is harcolnak Sisera ellen, az ősi patak, a Kisón áradásának tulajdonítható a végső győzelem az elnyomókkal szemben. Ehhez a részhez pedig szervesen kapcsolódik a vezér, Sisera elmenekülése, de az sem tisztázható a két ezzel foglalkozó párhuzamos rész alapján, hogy milyen formában történik a távozása, hiszen az első beszámoló gyalogos menekülést¹⁴ jelenít meg, míg nem a vers soraiból lóháton¹⁵ történő távozásra lehet következtetni.

A Jáél és Sisera közötti jelenet is számos kérdést hagy maga után. A Bír 4-ből megtudjuk, hogy Jáél nyugtató szavakkal beinvitálja sátrába a menekülő hadseregparancsnokot, a férfi víz

¹² Éhúd halála után ismét azt tették, amit rossznak lát az ÚR. Ezért kiszolgáltatta őket az ÚR.

¹³ Ld. Smith, Bolch-Smith: *Commentary*, 252.

¹⁴ נָס בְּרַגְלָיו = menekült az ő (Sisera) lábaival.

¹⁵ הָלְמוּ עֲקֵבֵי־סוּס מִדְּהָרוֹת = a lovak körmei csattogtak a rohanás miatt.

iránti kérésére egy tömlőből tejet tölt és odaadja neki,¹⁶ majd betakarja. Sisera megkéri, hogy álljon őrt, és inti, ha megkérdeznék tőle, van-e ott valaki¹⁷, akkor azt válaszolja, nincs. Ezen kérés teljesítésének illúzióját megteremtve kimegy a sátorból, azonban sátorcövekkel és kalapáccsal a kezében tér vissza, azzal a céllal, hogy végezzen Siserával, mely elhatározása végül beteljesedik.

Mindeközben a Bír 5 párhuzamos lírai egysége nem oszt meg túl sok részletet,¹⁸ csupán az előző fejezetből már ismert víz-tej analógiát bővíti ki a tejszín vagy tej (תִּמְצֵה) díszes tálban (בְּסֶפֶל) való felszolgálásával. Nem feltételezhető, hogy a Bír 5 esetében is elhagyná Jáél a sátrát, hiszen nincs említés egy második kérésről, sőt, azt a benyomást kelti a szöveg, hogy miután kiszolgálta itallal, azonnal a férfi halálát okozó eszköz után nyúl. Úgy tűnik, Sisera ébren és még álló pozícióban van, amikor eléri a végzetes ütés, ugyanis a szöveg tanúbizonysága szerint holtan roskadt¹⁹ a nő lábai közé.

Mi már a két szövegegységgel csak úgy találkozunk, hogy egymás mellett helyezkednek el, így óhatatlanul hatást gyakorolnak egymásra, ha úgy olvassuk őket, ahogyan a Bírak könyvének egységén belül el vannak helyezve. Foglalkoznunk kell tehát azzal a kérdéssel is, hogy miért emelik be mindkét szöveget, ha az előbbiekben bemutatott különbségek fennállnak.

Valószínűleg a Bírak könyvének szerkesztője azért tart igényt mindkét beszámolóra, hogy az ismétlés által még egyértelműbb legyen az üzenet, illetve a különböző műnem alkalmazása is lehetőséget biztosít a jobb megértésre²⁰.

¹⁶ הִשְׁקִינִי-נָא מַעַט-מַיִם כִּי צִמְאֹתִי וְתַתֵּחַ אֶת-נְאוֹד הַחֵלֶב וּתְשַׁקֶּהוּ וְתַכְסֶּהוּ = kérek egy kis vizet, mert szomjas vagyok, és kinyitotta a tejes tömlőt, és adott neki inni, és betakarta.

¹⁷ A héber szöveg a וַיֵּשׁ szót használja, mely magyarra akár a férfi vagy férj szóval is fordítható.

¹⁸ מִיָּם שָׁאֵל חֵלֶב נְתָנָה בְּסֶפֶל אֲדִירִים הַקְרִיבָה תִּמְצָה = vizet kért, tejet adott, fejedelmi edényben tejszín/vajat hozott.

¹⁹ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע = lábai közé roskadt, נָפַל = leesett, שָׁכַב = elterült.

²⁰ Amit: *Art of editing*, 220.

A korábban ismertetett különbségek magyarázatára különféle elméletek igyekeznek magyarázatot találni. Az által, hogy a különbségeket vizsgálják, egyszersmind a szövegek keletkezését is megpróbálják rekonstruálni, illetve a két fejezet egymáshoz fűződő viszonyát is ismertetik. Ezek az elméletek három nagy csoportba tagolódnak be: 1. a Bír 4 prózai szövegét a Bír 5-ben található lírai alkotás alapján írták meg; 2. a két szöveg háttérében különböző hagyományok állnak; 3. mindkét szöveget egyazon szerző alkotásának kell tekintenünk. A következőkben ezeket mutatjuk be.

1. elmélet: A prózai szöveget a lírai szöveg alapján írják

Arra a többségi véleményre alapoz ez az elmélet, miszerint a Bír 5-ben fellelhető Debóra énekére úgy kell tekintenünk, mint a Héber Bibliának az egyik legrégebbi, teljes egészében fennmaradt szövegegysége.²¹ Az elmélet ismertetése szempontjából kiemelten fontos ezt megjegyeznünk, mivel már itt nyilvánvalóvá válik, hogy a prózai szöveg keletkezését későbbre datálják, mint a lírai mű szövegének létrejöttét.

Ha szélesebb látókörben helyezzük el a keletkezés kérdését, akkor szót kell ejtenünk egy feltételezett szóbeli hagyományról is, amely a Debóra énekének alapját képezte. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül, hogy amikor a Bír 4-be beágyazott prózai, írott szöveg létrejött, akkor már a szóbeli hagyomány nem képezte élő részét a köztudatnak.²² Éppen ezért fontos az az észrevétel, hogy a lírai szövegben mintha csak különálló jeleneteket találnánk egymás után felsorakoztatva (ezt tekintik az elsődleges érvnek a szóbeli hagyományból való származtatást illetően), míg a negyedik fejezetben sima, egyenletes narratívát figyelhetünk meg, mely terjedelemben nem sokkal hosszabb, mégis egy logikailag folyamatos, időrend szerinti cselekménysort körvonalaz.²³ Például a Bír 5-ben bár megjelennek a tulajdonnevek, mégsem emelkednek túl funkcionális szerepükön, a csatajelenet pedig majdhogynem teljes egészében teofániai elemekből épül fel.

²¹ Halpern: *Historian*, 379.

²² Kawashima: *Song to Story*, 164.

²³ Kawashima: *Song to Story*, 164.

Az a következtetés vonható le, hogy a Bír 4 szerzője egy önálló prózaváltozatot akar létrehozni, de már csak a Bír 5 leírt szövegéhez van hozzáférése, amely az alapvető, egyszerű, bizonyos szempontból primitívnek tekinthető cselekményt tartalmazza.²⁴

A Bír 5 költői szövege nyitva hagy néhány kérdést, melyekre a Bír 4 epizódok beillesztésével igyekszik válaszolni. Az első, ilyen jellegű tisztázatlan résszel már az első versekben szembesülünk: miért Debóra az, aki győzelmi dalt énekel, és nem Bárák? Annak érdekében, hogy a Bír 4 szerzője magyarázni tudja ezt a helyzetet, megalkotja a Debóra és Bárák között lejátszódó párbeszédet, mely által a férfi karaktere szinte akaraton kívüli, katonai szerepet ölt magára, Debórát pedig, mint Bárákot cselekvésre indító prófétanő szerepével ruházza fel.²⁵

A kutatások szerint a leglényegesebb kérdés – a két szöveg összefüggésében vizsgálódva – a törzsek számbavételéhez kapcsolódik. Értelmezés kérdésévé válik, hogy pontosan hány törzset is képviselnek a felsorolt nevek, jelen esetben a Bír 5-re vonatkozóan tíz törzsszel kell számolnunk.²⁶ Fontos hozzátennünk ehhez azt a tényt, hogy a Debóra éneke úgy tekint Izráelre, mint az Úr népére²⁷ és ebből következteti, hogy a megtapasztalt jótettek miatt az egész népnek kötelessége megjelenni a csatában az elnyomóval szemben. Ez alapján tagadható, hogy a Bír 5 arról tanúskodna, hogy csak bizonyos törzsek harcolnak. Az azonban vitathatatlan, hogy Zebulon és Naftáli törzsét kiemelt szerepben látjuk, példamutató magatartásuk²⁸ által a csatajelenet fontos szereplőivé válnak. Úgy látszik, hogy a Bír 4 szerzőjének munkáját ez az erőteljes kép befolyásolta, olyannyira, hogy végül csak ennek a két törzsnek a nevét emelte át saját szövegébe, ezáltal értelmezési hibát elkövetve.²⁹

Ugyancsak egy nehezen magyarázható résszel kapcsolatban merül fel a következő kérdés, mely a Jáél és Sisera között lejátszó epizóddal van összefüggésben: Miért megy Sisera Jáélhez, mi a kapcsolat közöttük és hogyan történik a gyilkosság? Továbbra is a párbeszéd értelemszerző vonásait hangsúlyozzák: Jáél megnyugtató női szavai által a szerző oldani tudja a két szereplő

²⁴ Kawashima: *Song to story*, 164.

²⁵ Kawashima: *Song to story*, 164.

²⁶ Halpern: *Historian*, 381-386.

²⁷ Halpern: *Historian*, 381.

²⁸ חֶרֶף נָפְשׁוֹ = „halált megvető bátorságú”.

²⁹ Kawashima: *Song to story*, 156.

között fennálló feszültséget,³⁰ sőt egy egészen biztonságos környezetet alakít ki, és ezáltal egy bensőséges kapcsolatra lehet következtetni. Ráadásul a párbeszéd szerves részét képező víz-tej analógiában egyfajta gyermek-anya kapcsolatot feltételeznek, amely párhuzamba állítható az előzőleg már megvilágított Debóra-Bárak kapcsolattal, legfőképp a közöttük fennálló vezető-alárendelt hierarchiával, ugyanis mindkét esetben a női szereplő kerül olyan helyzetbe, hogy érvényesíteni tudja felsőbbrendű státuszát: Debóra az, akitől Bárak parancsot kap, de tulajdonképpen Jáélt sem képes Sisera arra rábírní, hogy az ő akaratának megfelelően cselekedjen.

A Bír 4 szerzőjéről feltételezhető, hogy nem veszi figyelembe a Bír 5 szövegének lírai sajátosságait, és konkrétan, szó szerint értelmezve a sorokat szeretné átültetni az eseményeket saját művébe. Ennek a folyamatnak a szemléltetése során szükséges alaposabban megvizsgálni azt a jelenetet, melyben Sisera inni kér Jáéltól. A Bír 5 esetében egy fokozással találkozunk, melyben a víz-tej-tejszín analógián haladunk végig. Feltételezik, hogy ez csupán egy költői alakzat, mely azt hivatott érzékeltetni, hogy a menekülő hadseregparancsnok egyszerűen innivalót kért és kapott is. Azonban a Bír 4 szerzője nem veszi figyelembe a képes beszéd felhasználási célját, így konkretizál, átveszi a fogalmakat, és beépíti saját szövegébe, hogy Sisera kérését nem veszi figyelembe az asszony, ezért víz helyett a tejes tömlőből tölt innivalót.³¹

A gyilkosságra való kitekintés során a Bír 5 szövege egy párhuzamot alkalmaz.³² Ha figyelembe vesszük a párhuzam sajátosságait, akkor azt kell mondanunk, hogy mindkét sor ugyanazt akarja hangsúlyozni. A lírai mű nem azt akarja láttatni, hogy két különböző kézzel más-más szerszámot (דָּגֶר = sátorcövek,³³ קֶלֶמֶת = kalapács) vesz magához, hanem egyszerűen azt körvonalazza, hogy fegyver kerül Jáélhez. Itt is szó szerint értelmezi a párhuzamos sorokat a Bír 4 szerzője, ezért két szerszámot dolgoz bele szövegébe. Nem is feltételezi, hogy akár egy kézzel is végrehajthatta a nő a gyilkos mozdulatot, ezért alkotja meg a maga szövegében a bonyolult, két kezét igénylő cselekvést, mely során mindkét eszköz felhasználásra kerül. Mivel a feltételezett

³⁰ Kawashima: *Song to story*, 166.

³¹ Kawashima: *Song to story*, 157.

³² 5,26: Kezével a cövekért nyúlt, jobbjaival a súlyos kalapácsért.

³³ Fából készült szögként, sátorcövekként fordítják a Bír 4 és 5 esetében, de más értelmezésekkel is találkozunk. A Deut 23,14 egyértelműen ásó használatát jeleníti meg, a Deut 23,14-nél egy olyan eszközt jelöl, amely rögzíti a szövőszék fonalát, de az Exodus és a Numeri következtetesen fém-ből készült tárggyal azonosítja Ld. Hartley: דָּגֶר

szerző szemében is összeférhetetlennek tűnhetett, hogy Jáél úgy végezzen a férfival, hogy az közben álló helyzetben van, ezért megalkotja a jelenetet, miszerint Sisera álomba merül, ezzel megteremtve a lehetőséget, hogy az ő olvasata szerinti mozdulat létrejöhessen.³⁴

Találkozunk azzal a gondolattal is, hogy a próza mellőzi a vers utolsó cselekményszálának feldolgozását, vagyis azt a részt, ahol Sisera várakozó anyját látjuk szolgálójával beszélgetni. Ez a jelenség indokolható azzal, hogy egy újabb szereplő bevezetése a narratívába zavart keltene, hiszen a négy főszereplő egy-egy párba való felosztása stabilitást ad a Bír 4 prózai szövegének. De teljesen mégsem hagyja ki a szerző ezt a részt, utalásszerűen beleépíti saját szövegébe: ahogyan impliciten Sisera anyjának aggódó szavai megjelenítik a hadvezér halálának valóságát, úgy, közvetlenül ugyan (Jáél megmutatja a holttestet), de Báráknak is realizálnia kell, hogy ellensége életét vesztette.³⁵

A feltételezett forrás konzervatívnak tűnő felhasználási módja alapján nevezik „történésznek”³⁶ az elképzelt szerzőt, aki a Debóra énekéhez úgy viszonyul, mint tekintéllyel rendelkező szöveghez. Erre alapozva mondják végül ki, hogy a negyedik fejezetben élénk tárt próza nem más, mint primer formája annak az aktusnak, ahogyan egy izráelita értelmezi és saját szövegébe átülteti a rendelkezésére álló forrást, motivációja pedig nem más, mint az antikvitás iránti érdeklődése.³⁷ Ugyanakkor fontos látni, hogy a kreativitás aspektusa sem elhanyagolható, és fontos szerepet játszik az alkotási folyamatban: hangsúlyos a szerző művészi oldala, melynek köszönhetően létrejönnek a párbeszéddek, és ezáltal lesz lehetséges, hogy a történet egy következetes, logikus pályát járjon be, így bemutatva az eseményeket.³⁸

³⁴ Halpern: *Historian*, 389.

³⁵ Kawashima: *Song to story*, 167.

³⁶ Halpern: *Historian*, 400-401.

³⁷ Halpern, *Historian*, 396.

³⁸ Kawashima: *Song to story*, 153.

2. elmélet: A két szöveg háttérében különböző hagyományok állnak

A következőkben egy tágabb perspektívában, a Bírak könyvének kontextusában fogjuk vizsgálni a kutatás érdeklődésének középpontjában álló szövegegységeket..

Létezhetett minden hős, bíra karaktere körül több rögzült szöveg is, melyek eredetileg egy közös forrásból merítkeztek.³⁹ Ennek a vélekedésnek megfelelően pedig azt látjuk a Bír 4 és 5 esetében, hogy, bár ugyanazt az eseményt dolgozzák fel, a főszereplők, hősök karakterei is átfedésben vannak, mégis a szövegek irányultsága, mondanivalója eltérő: a Bír 4 esetében Bárak viszályának, kételkedésének egyenes irányú következménye Sisera Jáél általi meggyilkolása, azonban a Bír 5-ben Jáél önkéntes szerepvállalása rossz fényben tünteti fel a csatában nem megjelenő törzseket.

Az elmélet kiindulópontjaként egy témát jelölnek meg, – egyfajta Jhwh-ba vetett hitnek a meggyengülése⁴⁰ – mely különböző helyeken újra és újra feltűnik a Bírak könyvén belül.

Az említett hanyatlási folyamatnak a kezdete éppen a Bír 4 cselekményében helyezhető el, a korábban vizsgált dialógusban Debóra és Bárak között. Bárak Debóra közvetítése által parancsot kap, de a férfi feltételhez köti a teljesítést, mondván, csak abban az esetben kész elfogadni az isteni parancsot, ha Debóra is vele tart. Nem teljesen tisztázott, hogy tulajdonképpen mi a kiváltó oka a kételkedésnek, ugyanis már Debóra személyének is bizalmat, szavahihetőséget kellett volna biztosítania, mivel előzőleg a szöveg már pontosította, hogy Debóra prófétai szerepkört tölt be, és a tulajdonképpeni hatalom az ő kezében van.⁴¹ Úgy tűnik, hogy a hezitálás, bizonytalanság motívuma Bárak esetében megfeleltethető a hit hiányával, és ennek lesz az eredménye a férfi büntetése, hogy Isten nő kezébe fogja adni az ellenséget.

A Bír 5 esetében is megjelenik ez a témakör egy hasonló megvilágításban jelenik meg más motívumok felhasználása által. Felvetődik, hogy a Debóra énekének nem is annyira győzelmi ének jellege van, mint ahogyan a többségi vélemény értelmezi⁴², sokkal inkább a visszautasítás,

³⁹ Wong: *Compositional Strategy*, 221.

⁴⁰ Wong: *Compositional Strategy*, 217.

⁴¹ Wong: *Compositional Strategy*, 151.

⁴² Wong: *Compositional Strategy*, 171.

távolmaradás kérdése van kibontva az által, hogy bizonyos törzsek nevéhez ilyen jellegű mondatrészek vannak kapcsolva,⁴³ melyre a Bír 4-ben még csak említést sem találunk.

A Bír 5 szövegén belül ismét a törzsek neveit felvonultató egységre kerül a hangsúly, ebben az esetben is tíz törzs említése a kiindulópont. A részvétel-távolmaradás kérdésében azonban egy újabb megvilágítással találkozhatunk: öt és fél⁴⁴ törzs esetében értékelik úgy, hogy hozzájárultak a győzelemhez, míg négy és fél⁴⁵ törzs esetében arra a következtetésre jutnak, hogy nem válaszoltak a csatára való felhívásra. Kiasztikus szerkezetre utal (5,23-24), hogy a Bír 5 Meróz⁴⁶ kétszeri megátkozásáról beszél, majd Jáélra kétszer is áldottként hivatkozik. Két ellenpólus rajzolódik ki, melyek vonatkozásában a következőket feltételezhetjük: az átok a nem megfelelő válasszal van szoros összefüggésben, mígnem az önkétes részvételnek, jelenlétnek megfeleltethető jutalom az áldás.⁴⁷ Ennek fényében a szöveg témája nem más, mint az istenségbe vetett hitnek a

⁴³ Pl. Bír 5,15 („Rúben tartományaiban nagy fontolgatások voltak”), Bír 5,17 („Ásér ülve maradt a tenger partján”)

⁴⁴ A problémásabb részt Mákír említése jelenti. A Gen 50,23 alapján tudjuk, hogy Mákír Manassé fia, illetve a Num 26,29-ből az is kiderül, hogy Mákír nemzetsége Manassé törzséhez tartozik. Továbbá azt is tudjuk, hogy Manassé törzsének területe két részből tevődik össze: a Jordán keleti és nyugati részén is vannak területeik. Ezen információk alapján Wong azt a következtetést vonja le, hogy Mákír ebben az esetben Manassé féltörzsét hivatott jelölni. Így Efraim, Benjámin, Issakár, Zebulon, Naftáli és Manassé nyugati féltörzséből tevődik össze az öt és fél törzs. Ld. Wong: *Compositional Strategy*, 169.

⁴⁵ Gileádról tudjuk, hogy általában egy földrajzilag jól körülhatárolt terület megnevezésére használják: a Jordántól keletre fekvő hegyvidékes országrészre vonatkozóan. A Num 26,29 és a Józs 17,1 alapján azonban az is feltételezhető, alkalmazható egy Manasséhoz tartozó nemzetség megnevezéseként, amely a Jordántól keletre foglalt el területeket. Ugyanakkor Gád törzséhez is szorosan kapcsolódik Gileád fogalma, hiszen földrajzilag ugyanerre a területre helyezik ezt a törzset. Nem tűnik összeférhetetlennek ez a két információ. Wong feltételezi, hogy amikor a Gileád kifejezést jeleníti meg a szöveg, akkor mindkét csoportosulást be akarja vonni. Ez alapján jogosan számolhatunk négy és fél törzs távolmaradásával: Rúben, Dán, Ásért, Gád és Manassé keleti féltörzse. Ld. Wong: *Compositional Strategy*, 169.

⁴⁶ A Bír 5 szövegének diakrón vizsgálata során fény derül arra, hogy Meróz város azonosításával kapcsolatban a 9-10. századi történelmi kontextusban kell vizsgálnunk. Éppen ezért földrajzilag Izráelhez tartozó, az Efraim hegyvidéke és Jezréel völgye által határolt területre helyezik. A helység valószínűleg a Gilboa hegyén található településsel a mai el-Mazâr-ral azonosítható eredeztethető. Elhelyezkedéséből adódóan jogosan feltételezhetjük, hogy izráeli részről ettől a várostól is elvárt volt, hogy részt vegyen egy elnyomó hatalom elleni harcban. Ld. Knauf: *Meroz*, 251-254.

⁴⁷ Wong: *Compositional Strategy*, 171.

megnyilvánulása, ugyanis ennek következményeként értelmezhető a törzsek távolmaradásának motívuma.⁴⁸

Az elmélet képviselői szerint, amikor összeállították a Bírak könyvét, akkor már a szerző, vagy egy korábbi redaktor rendelkezésére álltak a kész szövegek.⁴⁹ Ezek lehetőséget biztosítottak neki, hogy egy olyan művet hozzon létre, amely személyes meglátásait képes visszaadni. A feltételezett kompozíció lenyomatát a központi egységen (Bír 2–16) végighaladó témában látják, mely a hitbeli hanyatlás folyamatát hívatott megjeleníteni.

⁴⁸ Wong: *Compositional Strategy*, 169.

⁴⁹ Wong: *Compositional Strategy*, 220.

3. elmélet: mindkét szöveget egyazon szerző munkájának kell tekinteni

A következőkben a Jáél és Sisera között lejátszódó cselekményszállal⁵⁰ fogunk még részletesebben foglalkozni. A két szöveget egyetlen egységként kell értelmezni – jelen esetben ez a kiindulópont. Ebből adódóan a Bír 4-5 szövegeiben is egyetlen személy munkáját tükrözzük, aki mind prózai, mind pedig lírai műnemben megírja a történetet, azzal a céllal, hogy kihasználva a műnemek különböző sajátosságait egy sokkal teljesebb, mélyebb összefüggések szintjén is működőképes tartalmat hozzon létre.

A legelső kérdés, amely az említett párhuzamos résszel kapcsolatban felmerül, a két szereplő között fennálló viszony jellegét firtatja: Sisera miért a kénita asszony sátrába megy, ha egy férfi, jelen esetben a nővel kapcsolatban álló Héber, sokkal nagyobb biztonságot jelenthetne? Egyáltalán mit nyújthat Jáél egy menekülő, de harcedzett férfi számára?

A Bír 4 szövegének értelmében, Siserának nem kellett keresnie Jáél sátrát, hanem már ismerte a helyet, így célzottan oda menekült az üldözők elől: ebből következik, hogy a szexuális együttlét lehetősége adott Jáél személyében Sisera számára.⁵¹ Kitekintve az Ószövetség más szövegeire, az a következtetés vonható le, hogy ha egy történetben egy férfi és egy nő ugyanabban a helyiségben van megjelenítve⁵², akkor a közösülés motivációja olvasható ki a helyzetükből.⁵³ Továbbá, már Jáél első feltűnéséhez is szexuális utalás köthető, hiszen a „kimenni” ige (צא) számos esetben ilyen vagy hasonló értelmi többlettel van felruházva a héber szövegben⁵⁴.

Mindezek fényében a Bír 4-ben Sisera és Jáél között két szexuális aktus lenyomatát fedezhetjük fel. Az első ilyen töltetű epizód ahhoz kapcsolódik, amikor Jáél betakarja Siserát. P. T. Reis visszautasítja azt a többségi véleményt, hogy a שמיכה szó takarót, szőnyeget, köpenyt, esetleg légyhálózhoz hasonló anyagot takar.⁵⁵ Ez a feltételezés azon a tényen alapszik, hogy a kifejezés egy hapax legomenon, tehát csak itt jelenik meg a Biblia szövegében, így meglehetősen

⁵⁰ Bír 4, 7-22 és Bír 5, 24-31.

⁵¹ Reis: *Uncovering*, 25.

⁵² Lót és lányai (1Móz 19), Dina története (1Móz 34), Támár és Amnon története (2Sám 13) vagy Ruth és Boáz esete (Ruth 3) stb.

⁵³ Reis: *Uncovering*, 27.

⁵⁴ Ld. 1Móz 30,16; Bír 21,11; 2Móz 27,7 vagy Ruth 2,22.

⁵⁵ Reis: *Uncovering*, 28.

nehéz meghatározni a pontos jelentését. Ebből adódóan teret kaphat az az értelmezés is, miszerint Jáél nem egy anyaggal, hanem saját testével takarja be Siserát, tehát a női felsőbbrendűséget hangsúlyozó pozícióban létesít vele szexuális kapcsolatot.⁵⁶ Ezt legfőképp arra alapozzák, hogy a héber szövegben meglehetősen gyakori jelenség, hogy a ו and ה fel vannak cserélve, ugyanis mindkét karakter ugyanazt a hangot hordozza. A vizsgált kifejezés visszavezethető a מְמַדָּה fogalomig, melynek jelentése a támaszkodni, ráfeküdni, teljes súllyal ránehezedni igék segítségével írható körül.

Ugyancsak a női felsőbbrendűség érvényesítése körvonalazódik Jáél gesztusában is: bár a férfi vizet kér a nőtől, ő mégsem hajlandó azzal szolgálni neki, tejet tölt és azt adja Siserának.⁵⁷ Miután megtörténik az itallal való kiszolgálás, egy második „betakarásról” is tudósít a szöveg. Mivel ugyanaz a szóhasználat jelenik meg, mint az előző esetben, intim cselekedetként értelmezhető itt is a leírt gesztus. Egy további érvet is szükséges megemlítenünk, mivel korábban többször is úgy értelmezték ezt a jelenetet, mint vendégláítói gesztust vagy anyai érzelmek kifejeződését. Azonban, ha csupán erről lenne szó, nem lenne értelme megismételni a kifejezést. Erre csak abban az esetben van szükség, ha Jáél valóban távol került egy időre Siserától és most újabb testi közeledésről számol be a szöveg.⁵⁸

A Bír 5 párhuzamos részében a szexuális vonatkozást a tál, edény motivumában lehet felfedezni, ugyanis Jáél testének metaforájaként szolgál: „mi is lehetne fenségesebb, mint a test, amelyet Isten saját képére formált”⁵⁹ – szól az indoklás a tál vagy edény melletti jelzővel (אֲדִירִים)⁶⁰ kapcsolatban, ráadásul az edény tartalmára utaló kifejezés () is nőnemű formában áll.⁶¹

A Bír 4 soron következő jelenetének vizsgálata során lényeges szemponttá válik, hogy mit közvetíthetett a szöveg az eredeti címzetteknek, a korabeli olvasók számára. Sisera megkéri a nőt, hogy álljon őrt az ajtóban, azonban a kérésben megjelenő ige (עֲמֵד)⁶² hímnemű alakban jelenik

⁵⁶ Reis: *Uncovering*, 28.

⁵⁷ Reis: *Uncovering*, 30.

⁵⁸ Reis: *Uncovering*, 31.

⁵⁹ Reis: *Uncovering*, 41.

⁶⁰ אֲדִירִים = fenséges, díszes.

⁶¹ מְמַדָּה = aludttej, tejszín, vaj (főnév, egyes szám, nőnem, absolutus).

⁶² עֲמֵד פֶּתַח הָאֵתָהּ = állj a sátor ajtajában.

meg. Az elsődleges olvasók számára viccesnek és egyben helyénvalónak tűnhetett ez a hiba, melyet Sisera nyelvtani szempontból elkövet. Ráadásul Sisera kitér arra is, hogy ha valaki megkérdezi, van-e férfi ott, akkor Jáél válaszolja azt, hogy nincs – Sisera szavai ebben az értelemben azt közvetítik, hogy már ő maga sem hisz abban, hogy a sátorban egy valódi férfi tartózkodna, megkérdőjelezi saját identitását.⁶³ Egy húsz éve elnyomásban élő nép számára még a képes beszédből is kitűnhet az irónia és a humor: Sisera a két szexuális aktust követően, ahol Jáél volt vezető szerepben, már-már majdnem nőként identifikálja önmagát.⁶⁴

A Sisera anyjára vonatkozó epizódot a két aktus fényében lehet értelmezni: számunkra, ekkora ideőbeli eltéréssel, Sisera anyjának szavai⁶⁵ nem tűnnek annyira megbotránkoztatónak, mint a kortárs közönség számára lehettek – minden idegen férfinak egy-két izraelita nő. Az által, hogy érvényesülni engedjük az imént bemutatott exegetikai lehetőséget, egy gazdagabb és kevésbé problémás értelemezéshez jutunk. Korábban a Bír 4 bemutatta, ahogyan Sisera kétszer is kapcsolatot létesít Jáéllal, úgy, hogy kiszolgáltatott volt a helyzete a nővel szemben. Ennek fényében összekapcsolódik a szexuális aktus Sisera anyjának szavaival és a következő üzenetet közvetítik: miközben az anya brutalitásból eredő dicsőséget remél fiának, addig párhuzamosan egy megalázott, elesett férfi képe jelenik meg az olvasó előtt.⁶⁶

Mindebből pedig az következik, hogy ezen értelmezési lehetőség által felülírható az az elgondolás, miszerint a különbségek a keletkezés során felmerülő pontatlanságokból erednek.

⁶³ Reis: *Uncovering*, 31.

⁶⁴ Reis: *Uncovering*, 32.

⁶⁵ רַחֵם רַחֲמַיִם לְרֹאשׁ גָּבֵר = egy rabnő, két rabnő minden férfinak.

⁶⁶ Reis: *Uncovering*, 42.

Az elméletek értékelése

Az első elmélet a Bír 5 szövegét korábbinak tekinti. A Bír 4 szövegének háttérében egy „történész” alakja körvonalazódik, aki érdeklődéssel fordul a Debóra énekének szövege felé, kész tényekként tekint a dal minden részletére, így interpretációs hibákat vét, miközben megalkotja saját narratív szövegét. Naftáli és Zebulon törzsét nagyobb figyelem övezi, így azt a következtetést vonja le a próza szerzője, hogy csak ők vettek részt a csatában. A Jáél és Sisera között lejátszódó párbeszéd esetében pedig szó szerint átveszi a víz és a tej szavakat, nem látva, hogy ezek pusztán eszközei a képes megfogalmazásnak. Hasonló hibát továbbá a gyilkosság jelene mutat: a költői párhuzam mindkét egységét átülteti saját szövegébe, így létrehozva egy bonyolult cselekvést, mely további eltéréseket eredményez. Ugyanakkor a kreativitás nyomait is követhetjük az alkotó munkájának eredményében, hiszen a Bír 5-ben megjelenő neveket párbeszédek segítségével valódi karakterekké formálja a Bír 4.

A soron következő elmélet a Bír 4 és Bír 5 szövegei mögött egymástól jól megkülönböztethető hagyományokat vél felfedezni, melyek a szövegek irányultságában, fő üzenetükben érhetők nyomon. A narratív szöveg Bárák hitetlenségét helyezi a középpontba, így a Debóra és Bárák közötti párbeszéd lesz tulajdonképpen a cselekmény beindítója. Ugyanakkor a Bír 5 esetében maga a szöveg sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a törzsek csatához való viszonyulására, illetve Jáél önkéntes részvételére, így a fő téma ebben az esetben a részvétel fogalmában konkretizálódik. A végső következtetés arra irányul, hogy a bírák személye körül több rögzült hagyomány létezhetett, melyek közül Debóra esetében ezt a kettőt foglalták bele a Bírak könyvébe.

A harmadik és egyben utolsó elmélet egy rendhagyó exegetikában látja feloldódni az ellentéteket. A Jáél és Sisera közötti kapcsolat és cselekmény vizsgálata során több szexuális aktust is feltételez, melyek üzenetét a korabeli közönség interpretációs lehetőségeinek fényében ismerteti: ironikus Sisera anyjának viszonyulása, a győzelembe és Izráel megalázásába vetett hite, elvégre fiáról már tudjuk, hogy elvesztette méltóságát. Az által, hogy mélyebb összefüggéseket világít meg, arra enged következtetni, hogy egyetlen szerző munkájának terméke mindkét szövegegység, a műnembeli eltérés pedig csak eszköz, hogy az üzenetet jobban tudja hangsúlyozni.

Mindhárom elmélet megoldást talál egy-egy exegetikai problémára, azonban a végkövetkeztetés szempontjából az érvek más-más bizonyító erővel bírnak. A második elmélet esetében ugyan szimpatikus az a feltételezés, hogy a bírák személye körül több rögzült hagyomány is létezhetett, de ott marad az a megválaszolatlan kérdés, hogy miért csak Debóra esetében hagyományoznak át egynél több szöveget. Továbbá a bevezető vers (Bír 5,1: Azon a napon így énekelt...) is gyengíti azt a felvetést, miszerint a Debóra énekének inkább elmarasztaló jellege van, mintsem győzelmi, ugyanis logikai ellentmondás áll fenn: egy győztes csata után miért helyeznének elmarasztaló, a hit hiányát hangsúlyozó szöveget, ha valóban egy tudatos szerkesztési folyamatot feltételezünk a Bírak könyvének keletkezése mögött.

A harmadik elmélet erőssége, hogy különböző kifejezéseket más kontextuson belül is megfigyel, de kívánnivalót hagy maga után a módszer, ugyanis nem veszi figyelembe az eltérő bibliai könyvekből származó szövegek társadalmi-kulturális vonatkozásait. Továbbá felvetődik a kérdés, hogy beszélhetünk-e egy narratív szöveg esetében is egy ennyire tudatosan árnyalt, mögöttes tartalmakra való építkezésről, ha általános, hétköznapi nyelvben is gyakran megjelenő kifejezésekre épül a szöveg. Végül pedig ésszerűnek és megalapozottnak tűnik, hogy a Sisera anyját megjelenítő egység szoros tartalmi összefüggésben áll a Jáél és Sisera között lejátszódó cselekménnyel, de nehézkes egyetlen érvre alapozni egy olyan súlyos kijelentést, miszerint a Bír 4 és Bír 5 mögött egyetlen szerző munkáját kell látnunk.

A legtöbb megelőlegezett kérdést az első elméletnek sikerült megválaszolnia. A keletkezés problémáját visszavezeti a szóbeli hagyományok szintjéig, rávilágítva a szövegek keletkezésének sokrétűségére. Ugyanakkor ez a kiindulópont jogosnak bizonyul abban az esetben is, ha valóban elkezdődött egyfajta felejtési folyamat, ami a köztudatot, kollektív tudást érinthette közvetlenül. Ezt figyelembe véve, érthetővé válik, miért is érezhette a Bír 4 szerzője szükségszerűnek egy újabb beszámoló megalkotását. Az az észrevétel, hogy a Bír 5-ben megjelenő nevek csak a Bír 4 által válnak valódi karakterekké, jól magyarázza a jelenséget, ahogyan a „történész” megpróbálja tartalommal feltölteni a Debóra énekének homályos, különálló jelenetekből felépülő szövegét. A Sisera anyját bemutató résszel kapcsolatban felmerülő kérdésekre is logikusan felépített választ találunk: stabil alapot biztosít a négy karakter, illetve a Debóra-Bárak és Jáél-Sisera párba való elrendezés ahhoz, hogy egy logikus és követhető történet bontakozhasson ki (mely nyilvánvalóan az egyik fő törekvése a szerzőnek), ezért nem jelenít meg a szöveg további szereplőket. A

gyilkossági jelenettel kapcsolatban is ésszerű érvekkel találkozhatunk. Egyértelmű, hogy párhuzamot használ a költői szöveg, az interpretációs hiba feltételezése pedig jól magyarázza, hogy miért találunk egy sokkal bonyolultabb mozdulatsort, mely megalkotása során a szerző további módosításokat kénytelen eszközölni

Ugyanakkor még ezzel az elmélettel kapcsolatban is fennmarad egyfajta hiányérzet, mivel nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy van-e nyoma egy későbbi redaktor munkájának, aki esetleg betoldásokkal, szövegen belüli változtatásokkal hatni tudott az eredeti tartalomra, ezzel megváltoztatva a szövegek üzenetét.

Összefoglalás

Jelen dolgozat témája tehát a Bír 4–5 irodalomtörténeti vizsgálata. A kutatás fő céljának tekintjük a szövegek egymáshoz fűződő viszonyának feltárását, miközben kísérletet teszünk a keletkezési folyamat megvilágítására is. Ezen törekvések motivációja Debóra karakterében gyökereznek, ugyanis a Bírak könyve úgy mutatja fel ezt a szereplőt, mint kiemelkedő történelmi személyiséget, ugyanis a nevével szorosan összefüggő katonai győzelem két egymást követő fejezetben is átörökítődik.

Annak érdekében, hogy irodalomtörténeti szempontból érdemlegesen tudjunk a két fejezettel foglalkozni, szükséges a tartalmi vonatkozásokat is alaposabban szemügyre venni. Éppen ezért a bevezető részt, *A Bír 4-5 tartalmi ismertetése* című fejezet követi, melyben megjelöljük a két fejezet közös anyagát, vagyis magát a konfliktushelyzetet, amely Izráel és a kánaáni népek között fennál, és amelyhez kapcsolódik az a cselekménysorozat, amely négy főszereplő (Debóra, Bírak, Sisera és Jáél) interakciói nyomán bontakozik ki.

Ezt követően, a második és harmadik alfejezet keretében, körvonalazzuk azokat a részleteket az egyes fejezetekben, amelyek nem jelennek meg a párhuzamos szövegben. Így tehát a Bír 4 saját anyagát képezi az idő- és térmegjelölés Éhúd és Debóra bírak korának felelevenítése által, az elnyomás okának és képviselőinek bemutatása, Bírak Debórán keresztül történő elhívása, a kénita Héberrel szóló tudósítás, a Sisera elmenekülésével foglalkozó epizód, Jáél gyilkos cselekedetének előzményei és a tett részleteinek bemutatásával foglalkozó egység, valamint Izráel végső győzelméről szóló híradás.

A Bír 5-re vonatkozóan a saját anyag a következő elemekből épül fel: Debóra és Bírak karakterét megjelenítő, bevezető versek, a nép vezetőinek megszólítása, teofániai elemek segítségével megörökített történelmi összefoglaló és győzelmi híradás, a tér-idő vonatkozások Sámgar és Jáél nevének feltüntetése által, a törzsek neveit felsorakoztató egység. Továbbá ide sorolhatjuk Jáél áldottként való bemutatását, a személyével és tetteivel foglalkozó dicsőítést, valamint a befejező verseket, melyek tartalmazzák Sisera anyjának aggodalmas szavait és szolgálójával folytatott párbeszédét.

Az első fejezet lezárását képezi a két szövegegység között fennálló eltérésekkel, összeférhetetlenségekkel foglalkozó alfejezet. Itt azokat a párhuzamos egységeket vizsgáljuk,

melyek a következőket tárgyalják: Debóra személyének meghatározása, Sisera karaktere, a törzsek viszonyulása Bárak felhívására, a Jáél és Sisera között lejátszódó jelenet és a gyilkossági aktus.

A következő három fejezet elméleteket mutat be, melyek által bibliakutatók megkísérelték felfedni a szóbanforgó fejezetek keletkezési körülményeit: *1. elmélet: A prózai szöveget a lírai szöveg alapján írják; 2. elmélet: A két szöveg háttérében különböző hagyományok állnak; 3. elmélet: mindkét szöveget egyazon szerző munkájának kell tekinteni.*

Az *Elméletek értékelése* címszó alatt mindhárom elmélet esetében felsorakoztatjuk a megalapozott érveket és a gyengeségeket. Mindezeket figyelembe véve megállapítjuk, hogy, bár mindhárom elmélet megoldást talál egy-egy exegetikai problémára, a végső következtetések szempontjából az első tartjuk a legnagyobb meggyőző erővel bíró magyarázatnak. Így a megelőlegezett feltételezésekre adott válasz azt körvonalazza, hogy a Bír 4–5 fejezetek esetében a láthatatlan szálak egy kétlépcsős idősíkot törnek át: a prózai egységből visszavezetnek a lírai műig, melyen keresztül eljuthatunk egy elfeledett szóbeli hagyomány maradványáig.

Felhasznált irodalom

Amit, Yaira: *The Book of the Judges: The Art of Editing*, (trans.) Jonathan Chipman, BRILL, Leiden-Boston-Köln 1999.

Gunn, David M: *Judges*, Blachwell Publishing, Oxford, 2005.

Halpern, Baruch: *The Resourceful Israelite Historian: The Song of Deborah and Israelite Historiography*, In: *The Harvard Theological Review* 76. (1983/4), 379-401.

Harris, R. Laird: *Theological Word Book of the Old Testament*, Moody Press, Chicago, 1980.

Kató Szabolcs Ferencz: *Jetró: Midián és Jhwh papja?* In: Kiss Gábor (szerk.): *Fiatal Kutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Teológus-Konferenciája 2019.*, Budapest 2020., 203-212.

Kawashima, Robert S.: *The Genesis of Narrative in Judges 4 and 5*, In: *Prooftexts* 21. (2001), 151-178.

Knauf, Ernst Axel: *Meroz (Judges 5,23)*, In: (szerk.) Camp, Claudia V.; Mein, Andrew: *Library of Hebrew Bible/ Old Testament Studies*, 245-255.

Mayfield, Tyler: *The Accounts of Deborah (Judges 4–5) in Recent Research*, In: *Sage Journal* 7. (2009/6), 306-335.

May, Herbert G.: *The Stories of Joshua and the Judges, Samuel and*, In (szerk.) Curtis, Adrian: *Oxford Bible Atlas (ed. 4)*, Oxford University Press, Oxford 2007.

Reis, Pamela Tamarkin: *Uncovering Jael and Sisera. A New Reading*, In: *Scandinavian Journal of the Old Testament* 19. (2005), 24-47.

Schneider, Tammi J.: *Judges*, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota 2000.

Smith, Mark S. és Bloch-Smith, Elizabeth: *Judges 1. A Commentary on Judges 1:1–10:5*, Fortress Press, Minneapolis 2021.

Dr. Vladár Gábor: *teofánia* szócikk, In.(szerk.) Bartha Tibor: *Keresztyén Bibliai Lexikon*, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993.

Wong, Gregory T.K.: *Compositional Strategy of the Book of Judges. An Inductive, Rhetorical Study*, University of Edinburgh 2005.

Tartalomjegyzék

Absztrakt	1
Bevezető.....	2
A Bír 4-5 tartalmi ismertetése.....	4
A Bír 4-5 közös anyaga.....	4
A Bír 4 saját anyaga	4
A Bír 5 saját anyaga	6
Eltérések a Bír 4 és 5 között:.....	8
1. elmélet: A prózai szöveget a lírai szöveg alapján írják.....	11
2. elmélet: A két szöveg háttérében különböző hagyományok állnak.....	15
3. elmélet: mindkét szöveget egyazon szerző munkájának kell tekinteni	18
Az elméletek értékelése	21
Összefoglalás	24
Felhasznált irodalom.....	26